

Hvor hender det?

25. august 2003 • Årgang: 2003–2004 • Red.: Ivar Windheim

Nord-Korea: Kjernefysisk utpressing

Halvor Kippe og
Morten Bremer Mærli

I skyggen av Irak-krigen utspilles et kjernefysisk drama på den koreanske halvøya. Nord-Korea hevder å ha utviklet kjernevåpen og er, igjen, på kollisjonskurs med USA. I 1994 holdt hele verden pusten etter at amerikanerne truet med å bombe Nord-Koreas kjernefysiske anlegg. På ny har konflikten toppet seg, men med visse utsikter til en fredelig løsning.

- Hva er bakgrunnen for konflikten?
- Hva vil skje framover?
- Har Nord-Korea virkelig kjernevåpen? Og vil landet lykkes med sin kjernefysiske utpressing?
- Hva skal til for at konflikten får en fredelig løsning?

Delt halvøy

Den koreanske halvøya har vært delt i to siden 1945. Sovjetunionen og USA delte Korea langs den 38. breddegrad etter at Japan kapitulerte. I nord oppsto «Den demokratiske folkerepublikken Korea» i 1948, mens Sør-Korea fikk navnet «Republikken Korea». I nord ledet Kim Il-Sung landet fra 1945 til sin død i 1994. Landet ledes i dag av

hans sønn, Kim Jong-Il, i farens **stalinistiske** ånd.

Sør-Korea, da ledet av Syngman Rhee, ble dominert av **amerikansk nærvær**. Mens Sovjetunionen raskt overlot Nord-Korea til Kim Il-Sungs regime, har amerikanerne fremdeles 37 000 soldater stasjonert i Sør-Korea. Landet ble gradvis et moderne demokrati med sterk økonomi, men ble i årevis styrt med hard hånd av militære, sørkoreanske ledere. I starten var Nord-Korea økonomisk sterkt i forhold til Sør-Korea. I dag er dette snudd på hodet. Sør-Korea har en velutviklet industri, mens Nord-Korea er blant verdens fattigste land.

Det koreanske folket har lidd voldsomt som følge av konfrontasjonen mellom supermaktene under den kalde krigen. I årene 1950–1953 ble omkring 2,5 millioner koreanere drept eller såret i Koreakrigen: Etter en periode med høy spenning og provokasjoner begge veier, invaderte Nord-Korea sin nabo i sør. USA ledet da en styrke med **FN-mandat** (Sovjetunionen stilte ikke ved voteringen i Sikkerhetsrådet.) som tvang nordkoreanerne helt tilbake til grensen mot Kina i nordvest. Kineserne drev de amerikanskledede styrkene tilbake til den 38. breddegrad. Omkring 900 000 kinesere ble drept eller så-

Hva betyr den 38. breddegrad på den koreanske halvøya?

Er det entydig slått fast at Nord-Korea har atomvåpen?

Kina har et bedre forhold til Nord-Korea enn USA og Sør-Korea. Hvorfor er det slik?

Nord-Korea: Kjernefysisk utpressing

Hva står IAEA og NPT for?

Hvilken rolle har IAEA i konflikten mellom USA og Nord-Korea?

Ballistiske missiler (BM) er raketter som skytes opp i en høy bue, i motsetning til krysserraketter, som holder jevn høyde på vei til målet vha. vinger. Det er vanlig å sortere BM etter rekkevidde. Les mer på: www.fas.org (Federation of American Scientists)

Hva kan Nord-Korea tjene på å la resten av verden tro at de har kjernevåpen?

Hva betyr det for regionens sikkerhet dersom Nord-Korea faktisk har kjernevåpen?

Hvilke bekymringer er knyttet til eventuelle nordkoreanske kjernevåpen?

Hvorfor er forholdet mellom USA og Nord-Korea spesielt dårlig?

ret i krigen, mens USA mistet rundt 33 000 soldater.

Frontlinjen bølget fram og tilbake i to år, inntil en våpenhvile ble inngått 27. juli 1953. Sør-Korea var faktisk ikke blant partene som undertegnet denne. Krigen er derfor fremdeles ikke formelt avsluttet, og det har vært enkelte trefninger i årene etter våpenhvilen, spesielt mellom marinefartøyer. Landene er nemlig svært uenige om hvor sjøgrensen går, ettersom denne ikke ble klart definert ved delingen av Korea i 1945.

På land er Nord- og Sør-Korea delt av en 4 km bred og 238 km lang **demilitarisert sone** – omtalt som verdens mest minelagte område. Ved landsbyen Panmunjom finner vi den eneste grenseovergangen mellom nord og sør. Seoul, Sør-Koreas hovedstad, er innen rekkevidde for Nord-Koreas raketter.

Forholdet mellom de to landene ble bedre under sørkoreanske Kim Dae Jungs presidentperiode. Hans såkalte «**solskinnspolitikk**» medførte en tilnærming mellom de to arvefiendene. Sommeren 2000 møttes de to koreanske presidentene i Pyongyang. Kim Dae Jung fikk Nobels fredspris (se HHD 2000–2001: 12) for sin politikk samme år. Dagens president i Sør-Korea, Roh Moo Hyun, har gått inn for dialog og for at den pågående atomkrisen må løses med fredelige midler.

Også USA fikk etter hvert et bedre forhold til Nord-Korea. Madeleine Albright, president Clintons utenriksminister, besøkte Nord-Korea i oktober 2000. Men Bush-administrasjonens linje overfor Nord-Korea

har hele tiden vært **betydelig hardere** enn den mot slutten av Clintons presidentperiode.

På kant med verden

Nord-Korea er vant med å være under press fra verdenssamfunnet. Landet blir beskyldt for å drive med både pengeforfalskning, narkotikasmugling, systematiske brudd på menneskerettigheter og eksport av ballistiske raketter og annet militært utstyr. USA har inkludert landet i sin famøse «**ondskapens akse**»; følgelig ser de også på Nord-Korea som en røverstat.

Især USA påstår at Nord-Korea har store mengder **kjemiske** våpen og anlegg for produksjon av slike. Nord-Korea har aldri innrømmet dette og har heller **ikke undertegnet** konvensjonen om kjemiske våpen, som krever at stater ødelegger sine kjemiske våpen. Forskning på **biologiske** våpen har trolig pågått siden 1960-tallet. Nord-Korea kan muligens produsere miltbrann, kolera og pest. Landets biologiske våpenprogram er sannsynligvis langt mindre avansert enn det kjemiske. I 1987 sluttet Nord-Korea seg til konvensjonen om forbud mot utvikling, framstilling og lagring av bakteriologiske våpen og toksinvåpen av 1972.

Yöngbyön forskningscenter for kjernefysikk ble etablert i 1964. Her ble det produsert **uranbrenselstaver** for reaktorer. Et stort gjenvinningsanlegg for brukte brenselstaver, to reaktorer og ett eller flere lagre for radioaktivt avfall ble bygd. «Reaktor 2» var i drift 1985–1994. Vestlige eksperter anslår at nordkoreanerne kan ha gjenvunnet opptil 10 kg våpenplutonium fra denne reaktoren. I tillegg kan de være i ferd med å utvinne ytterligere 25–30 kg.

Landet kan allerede ha ett eller to kjernevåpen. Det er dessuten blitt hevdet at Nord-Korea i løpet av noen år kan bli i stand til årlig å produsere nok spaltbart våpenmateriale for inntil et dusin kjernevåpen, dersom de lykkes i å etablere nødvendige anlegg.

Nord-Korea tiltrådte **Ikke-spredningsavtalen for kjernevåpen (NPT: Non-Proliferation Treaty, se HHD 2001–2002: 3)** i 1985. Etter denne avtalen skal enhver avtalepart (også Nord-Korea) la sine atomanlegg underlegges internasjonal kontroll, for å hindre ulovlig kjernevåpenproduksjon. Nord-Korea nektet likevel å inngå en inspeksjonsavtale med **Det internasjonale atomenergi-**

Nord-Korea: Kjernefysisk utpressing

Propagandaplakat fra Nord-Korea. Hva forteller denne om landet?

Hvorfor er det så viktig at det internasjonale samfunnet kan inspisere Nord-Koreas atom-anlegg?

Hvilken rolle kan forholdet mellom Nord-Korea og Kina spille i fredsforhandlingene?

byrået (IAEA) før Sør-Korea ble kjernevåpenfritt. I 1992 kom en slik avtale på plass, etter at USA hadde trukket sine kjernevåpen ut av Sør-Korea året før. Da hadde mange land, bl. a. Sovjetunionen/Russland, lagt sterkt press på det nordkoreanske regimet i flere år.

Allerede i 1993 begynte problemene knyttet til inspeksjoner av de kjernefysiske anleggene i Yŏngbyŏn. IAEA ble nektet å inspisere to anlegg de mistenkte ble brukt til ulovlig lagring av kjernefysisk materiale og mulig kjernevåpenproduksjon. Da Nord-Korea tok ut brenselstaver fra «reaktor 2» for mulig produksjon av plutonium (plutoniumseparasjon), vurderte Clinton-administrasjonen sterkt militære aksjoner.

Rammeavtale og krise

Situasjonen ble ikke avklart før sommeren 1994. Da forhandlet Jimmy Carter, tidligere president i USA, fram et rammeverk av **multilaterale (flersidige) avtaler** mellom USA, Sør-Korea, Japan og Nord-Korea («The Agreed Framework»): De mest sentrale elementene i avtaleverket var:

- Full stans i bygging og drift av Nord-Koreas reaktorer

To veier til kjernevåpen:

For å lage kjernevåpen trengs enten noen kilogram **uran-235** eller **plutonium-239**. Plutonium finnes ikke fritt i naturen, men produseres som et biprodukt i alle kjernereaktorer. Noen typer kjernereaktorer er **bedre egnet enn andre** til produksjon av plutonium. Uran finnes i små mengder i naturen, men størsteparten er av isotopen (varianten) uran-238. Naturlig forekommende uran kan man ikke lage kjernevåpen av, men det kan brukes som brensel i en reaktor som produserer plutonium. Dersom en ønsker å lage en atombombe av uran, må isotopen uran-235 skilles fra det øvrige uranet i naturen. Dette er en ressurskrevende prosess som kalles **anriking**. Det er forbudt å spre teknisk kunnskap om hvordan man anriker uran til våpenkvalitet.

Velger en isteden plutoniumveien, må man skille ut plutonium fra brukte brenselstaver. Det kalles **gjenvinning** (reprosessering). Stavene er svært radioaktive, så det er heller ingen enkel jobb. Bare noen stater innehar den nødvendige kompetansen for slike prosesser (det er usannsynlig at terrorister selv vil kunne produsere uran eller plutonium). Uran/plutonium kalles **spaltbart materiale** og er avgjørende for produksjon av kjernevåpen. Det er fordi atombombens kraft kommer fra spalting av kjernene til disse stoffene. Spalting av én kerne kan utløse spalting av flere. Slik får vi en ukontrollert kjedereaksjon. Først når mengden av det spaltbare materialet tilsvarer en **kritisk masse**, kan kjedereaksjonen starte.

- Alle kjernefysiske anlegg og alt spaltbart materiale inspiseres av IAEA, i henhold til Ikke-spredningsavtalen
- USA forsyner Nord-Korea med 500 000 tonn råolje i året
- To nye lettvannsreaktorer (lite egnet til produksjon av våpenplutonium) bygges for å produsere strøm
- De gamle reaktorene avvikles når de nye står klare
- Samarbeid om fred og sikkerhet på den koreanske halvøya
- Normalisering av politiske og økonomiske forbindelser mellom USA og Nord-Korea

Avtalen resulterte blant annet i internasjonal kontroll av om lag 8000 brukte brenselstaver i 400 forseglede ståltønner og i jevnlig oljeleveranser. Men byggingen av de to nye lettvannsreaktorene er svært forsinket. Dermed økte misnøyen og mistilliten igjen på begge sider.

I oktober 2002 besøkte USAs viseutenriksminister James Kelly Nord-Korea. Der konfronterte han myndighetene med amerikanske bevis for at Nord-Korea har forsøkt å etablere et hemmelig anrikingsprogram for uran (se faktaboks). Et slikt er i opplagt strid med avtalene fra 1994 og et klart brudd på NPT. Det er ennå ikke klart hva bevisene faktisk besto av, men Nord-Korea innrømmet å ha et **skjult kjernevåpenprogram**.

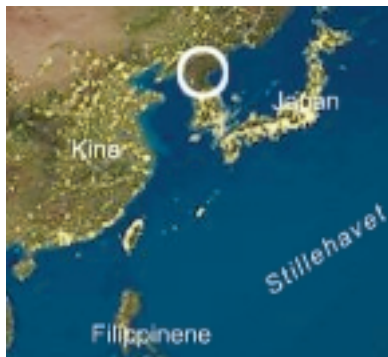
Indisk etterretning mente dessuten å ha bevis for at Pakistan fikk mellomdistanseraketter av Nord-Korea i bytte mot teknologi for anriking av uran. (Pakistan er ett av få land som ikke har underskrevet NPT-avtalen.) Krisen var et faktum. Kort tid etter stanset USA oljeforsyningene og støtten til reaktorbyggingen. «The Agreed Framework» ble deretter regnet som historie.

Ut av Ikke-spredningsavtalen?

I mars 1993 opplyste Nord-Korea, som det første landet i historien, at det trakk seg fra NPT. Det ble henvist til amerikanske/sørkoreanske militærøvelser, som landet oppfattet som truende, og IAEAs «urettferdige inspeksjonskrav». I juni samme år trakk imidlertid Nord-Korea sin fratredelse fra NPT.

I januar 2003 opplyste så Nord-Korea at landet igjen **trekker seg fra NPT**. Inspektørene fra IAEA ble på ny kastet ut av landet. Overvåkingstutstyr IAEA har hatt i

Nord-Korea: Kjernefysisk utpressing

Nattfotografi av Øst-Asia. Merk kontrasten mellom det sterkt opplyste Sør-Korea og det nærmest mørklagte Nord-Korea (sirkel). Hva kan det fortelle om leveforholdene i Nord-Korea?

Foto: Planetary Vision

Hvorfor er amerikanerne tilbakeholdne med å vurdere militære aksjoner i Nord-Korea, når de valgte å bruke det i Irak?

Hvorfor kan det være formålstjenlig for USA å holde fast ved bildet av et truende Nord-Korea?

Drøft påstanden: «Siden minst sju andre land har kjernevåpen, må også Nord-Korea få anledning til å ha slike.»

Drøft påstanden: «Så lenge Nord-Korea utpresser det internasjonale samfunnet med sine mulige atomvåpen, bør landet ikke få humanitær bistand utenfra.»

Halvor Kippe er forsker ved Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) og **Morten Bremer Mærli** er forsker ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt.

Yöngbyön ble fjernet, og forseglingsene for brukte brenselstaver ble brutt opp. Samtidig fastholdt nordkoreanerne at de ikke har ambisjoner om å produsere atomvåpen.

Landets offisielle status i forhold til NPT er nå høyst uklar. Det internasjonale samfunnet er ikke interessert i å la Nord-Korea «slippe av kroken». NPT er selve nøkkelen til kontroll og inspeksjon av landets atomanlegg. Mens Nord-Korea selv anser seg ute av avtalen, argumenterer diplomater fra mange andre land for at Nord-Korea ikke har fulgt de formelle varslingsprosedyrene under utmeldelsen, og at det derfor fremdeles er underlagt NPT. Om et land som så åpenlyst har brutt sine avtaleforpliktelser bare kan trekke seg fra hele avtalen, er dessuten et uavklart juridisk spørsmål.

Hva nå?

Nord-Korea er et politisk og økonomisk isolert land. Det er ofte vanskelig å forstå og forutse de politiske og diplomatiske motivene bak landets mange utspill. Informasjonen og erklæringene fra Pyongyang er ofte motstridende og ufullstendige. Et mønster av krisemaksimering avspeiles. Landets leder, Kim Jong-Il, driver et farlig retorisk spill med militære trusler – selv med kjernevåpen – for å skape internasjonal oppmerksomhet og om mulig å tvinge fram politiske og økonomiske løsninger.

Det kan synes som om Nord-Korea ønsker å skape uklarhet om sine mulige kjernevåpenkapasiteter. Samtidig gjør USA sannsynligvis sitt for å opprettholde trusselbildet (jfr rakettforsvar og terrorkrig). Men det finnes ikke endelige bevis for at landet faktisk har slike våpen – eller engang tilstrekkelig separert spaltbart materiale til å produsere fungerende kjernevåpen. Tross påstandene fra nordkoreanske ledere og kraftfulle internasjonale rykter om landets kjernevåpen,

Irak-krigen viste for alvor begrensningene i militære etterretningsanalyser. Amerikanske trusselvurderinger fra 1998 om at Nord-Korea kunne ha operative langdistanseraketter (leveringsmiddel for atomvåpen) innen fem år, har dessuten vist seg å være feilaktige. Gjenvinning av brukt atombrensel eller produksjon av nytt uranmateriale krever store ressurser. Produksjon av leveringsklare kjernefysiske stridshoder er i seg

selv krevende. Landets reelle kjernevåpenstatus forblir med andre ord uvisst.

Så langt har Nord-Koreas rasling med mulige kjernevåpen og uvilje til å oppgi sitt påståtte kjernevåpenprogram bare tvunget landet inn i et hjørne, med nye utsikter til militære konfrontasjoner med USA. Samtidig er det klart at landet er tilbake på listen over amerikanske kjernevåpenmål. Dette kompliserer sannsynligvis bildet. Stater som i dag trues med kjernevåpen, vil ha særlig grunn til selv å skaffe seg slike våpen. Ingen stat kan egentlig føle seg sikker dersom andre stater føler seg truet.

Nord-Korea har lenge ønsket **direkte samtaler** med USA og lovnader om at landet ikke skal bli angrepet. Kravet om en ikke-angrepspakt er blitt avvist av USA. Men etter forhandlinger med Russland og Kina aksepterte Nord-Korea nylig et amerikansk forslag om flersidige samtaler om atomstriden. I tillegg til USA, Russland og Kina vil Sør-Korea og Japan sannsynligvis delta i samtalen.

Slike fredsforhandlinger, hvor både USA og Nord-Korea kommer med innrømmelser, må sannsynligvis til for at den koreanske halvøya skal bli fri for kjernevåpen. Utfordringen blir, igjen, å finne en løsning som er akseptabel for alle parter, og som samtidig er tilstrekkelig omfattende – også for de mer konservative i Bush-administrasjonen. Mens Bush-administrasjonen forbereder seg til samtaler med Nord-Korea, økes samtidig det militære presset – med planer om en felles flåteøvelse i september i farvannet nordøst for Australia. Signalene til Nord-Korea er klare.

For å løse krisen må Nord-Korea trekkes inn i den internasjonale diplomatiske varmen, med tilstrekkelige sikkerhetsgarantier. Oljeleveranser og økonomisk støtte må trolig gjenopptas mot at landets atomvåpenprogram endelig og for alltid avvikles, under tilfredsstillende internasjonal overoppsyn. Landet må dessuten snarest mulig vende tilbake til NPT, for å forhindre ytterligere undergraving av internasjonale ikkespredningsregimer. Inntil da fortsetter den kjernefysiske utpressingen.

Alle arbeidsoppgaver og nettadresser: **se under.**